

Sortterne projekt – Vestjylland

Årsrapport 2018

**Samarbejdsprojekt mellem Naturstyrelsen -Vestjylland, Holstebro kommune,
Ringkøbing-Skjern kommune, DOF-Vestjylland**

Indholdsfortegnelse

Indledning	side 3
Deltagere	side 4
Baggrund for projekt og opstart	side 5
Sortterne projekt 2018 – 2020	side 6
Kan der gøres noget – vi forsøger	side 9
Udlægning af flåder	side 10
Overvågning af Sortterner ved Vest Stadil Fjord, Husby og Nørre søer – 2018	side 14
Manual for overvågning	side 16
Indsamling af flåder	side 17
Afrunding og planer i 2019	side 18

Indledning

”Sortterne projekt – Vestjylland” er opstartet i 2018, med håb om at kunne hjælpe den lille bestand af den i Danmark sjældne Sortterne, som kun har 3 delbestande tilbage i Danmark, en på grænsen mellem Danmark og Tyskland, en i Vejlerne i Thy og en i området Vest Stadil fjord/Husby-Nørre sø.

Sidstnævnte er den mindste bestand og det er den, som dette projekt vil overvåge i 3 år fra 2018 – 2020, for om muligt at hjælpe, dels med forbedrede rede muligheder i form af rede-flåder og dels generelle og målrettede observationer af hvordan det går med bestanden og dens ynglesucces.

Projektet håber, også at kunne komme med forslag/input til forbedringer for arten i det vestjyske, så man fremadrettet med en målrettet indsats for arten, vil kunne forøge bestanden i området inden det bliver for sent.

Sortterne projekt-ideen er opstået i forbindelse med DOF-Vestjyllands årlige møde med NST-Vestjylland, hvor der ved flere lejligheder er diskuteret hvad der eventuelt kunne gøres for den elegante sorte moseterne, der kan betegnes som indikator art for gode våd- og moseområder af høj kvalitet og tillige er på udpegningsart i forbindelse med Natura 2000 område - N66 - Stadil og Vest Stadil fjorde.

Deltagere i projektet

Naturstyrelsen Vestjylland:

Kontaktperson og hjælp med udlægning af flåder og andet praktisk ved Vest Stadil fjord:

Henning Fjord Aaser

Holstebro kommune:

Kontaktperson og hjælp med udlægning flåder og kontakt til lodsejere ved Husby sø:

Bo Boysen Larsen

Ringkøbing-Skjern kommune:

Kontaktperson og kontakt til lodsejere ved Nørresø

Thomas Mosgaard

DOF-Vestjylland:

Kontaktpersoner, udlægning og indsamling af flåder, optælling og registrering, samt udarbejdelse af årsrapport:

Lars Møgeltoft Poulsen

Ole Amstrup

Lars Holm Hansen

Ravnhøj Consult:

Kontaktperson, konsulent, know-how omkring Sortterne, indkøb af rede flåder:

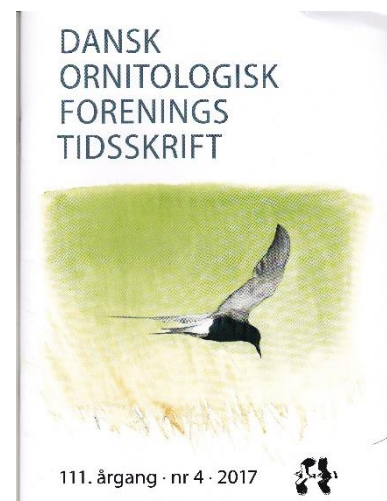
Jesper Tofft

Baggrund for projektet og opstart

Sortternene er en sjælden fugl i Danmark, som er gået rigtig meget tilbage fra 700 par i 1950'erne til 400 par i 60'erne, 200 par i 70'erne til ca. 100 par omkring 1990, men herefter en vis stabilisering og den samlede danske bestand har i perioden fra 1996 og frem til i dag ligget i intervallet mellem 30-35 par (2000) – 81-90 par (1996).

I Vestjylland yngler en lille bestand ved Husby sø /Vest Stadil fjord. Sortternen har vekslet lidt mellem de 2 lokaliteter. I NOVANA-programmet er antal ynglepar optalt siden 2004 af Naturstyrelsen i Ringkøbing (nu Miljøstyrelsen). I perioden 2004-2016 har arten ynglet hvert år bort set fra 2016 ved Vest Stadil Fjord, mens arten har ynglet i 7 af årene ved Husby sø.

Bestanden har holdt sig på et lavt niveau i snart en del år i det vestjyske, på trods af at fourageringsområdet med naturgenopretningen af Vest Stadil fjord er øget ganske betragteligt i forhold til tidligere. Der er sikkert flere årsager, men den vigtigste er sandsynligvis lav ynglesucces, da parrene etablerer sig med reder hvert år, men der ses ikke mange 1K fugle, da rederne præderes på forskellig vis, eksempelvis af ræve, mårhund, krage, rørhøge og sandsynligvis også odder. Sortterne vil også gerne yngle i nærheden af hættemåge-kolonier, idet en sådan er meget beskyttende over for andre fuglearter, når de hver gang en "fjende" nærmer sig letter og meget konsekvent mopper angriberen, som derfor ofte fortrækker, men hættemågen er desværre gået meget tilbage og der er ikke så mange par på de 2 lokaliteter, som tidligere.

Desværre har der ikke været en grundig undersøgelse af ynglesucces mm. Vi har også observeret, at vandstanden kan have betydning for sortternens valg af ynglested. I Hasberg Sø har Ravnhøj Consult med rimelig succes kørt et projekt med rede-flåder til sortterner (Jvf. DOFT nr. 4 - 2017). Rede-flåder kan give bedre overlevelse af æg og unger.

Med baggrund i ovenstående betragtninger opstartedes det vestjyske projekt i foråret 2018, hvor alle lokale kontaktpersoner fra NST-Vestjylland, Holstebro og Ringkøbing-Skjern kommune og DOF-Vestjylland deltog i et opstartsmøde 19. marts, hvor Sortterne-projektets forløb og økonomi blev aftalt, samt køreplan for den første sæson i forhold til hvem, som gør hvad?

Sortterne projekt 2018 – 2020

Projekt og partnere:

DOF-Vestjylland er tovholder på projektet sammen med NST-Vestjylland, der i første omgang vil bestå i at indkøbe et antal rede-flåder til Sortterne og få dem udlagt i de områder hvor Sortterne normalt yngler, hvilket dels vil sige ved Vest Stadil fjord, som NST ejer samt ved Husby sø og Nørresø, som har forskellige private lodsejere. De 2 lokaliteter ligger i henholdsvis Ringkøbing-Skjern og Holstebro kommuner.

Mål:

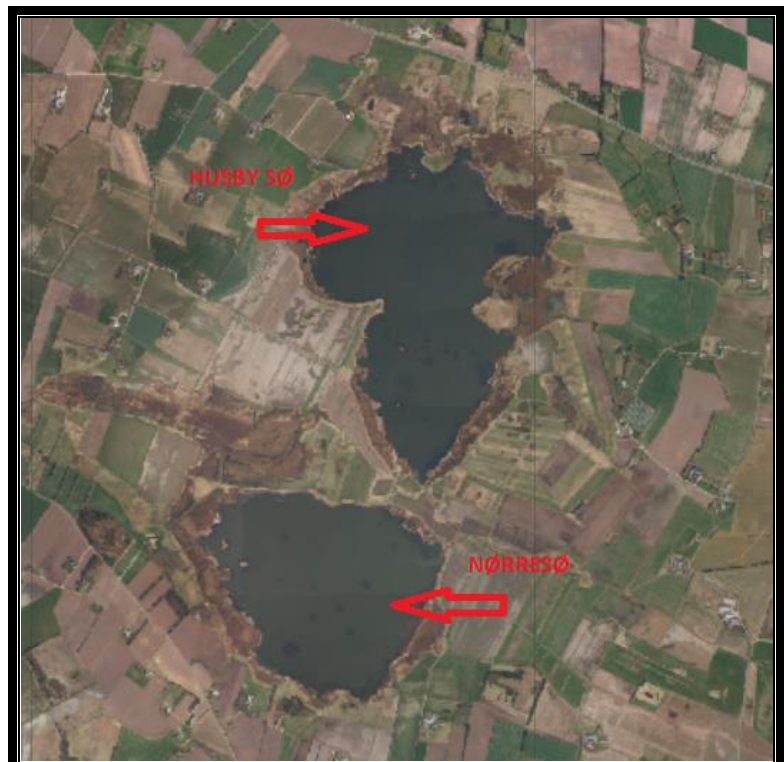
Projektets mål med et sortterne-projekt i Vestjylland er at forbedre yngleforholdene for sortterne på de tre lokaliteter ved udsætning af et antal rede flåder, samt efterfølgende foretage en struktureret overvågning igennem de kommende 3 yngle sæsoner, hvor vi ved felt delen løbende vil analysere vore iagttagelser, for om muligt at forbedre forholdene som kan begunstige sortteren på lokaliteterne.

Sortteren er en ansvarsart, som både er kategoriseret som bilag 1 art ifølge EU's fuglebeskyttelses direktiv og på den danske rødliste, kategoriseret som moderat truet – EN og derfor en art, som man om muligt bør give ”en hjælpende hånd”. Arten må også betegnes som indikator art, som indikerer en god miljøtilstand for naturtypen mose/sø/eng.

Projektmål i overskriftsform

- udsætning af redeflåder på de 3 lokaliteter
- struktureret overvågning af redeflåderne
- analysere på overvågningen
- fordre et samarbejde mellem DOF-Vestjylland og NST-Vestjylland + Ringkøbing-Skjern og Holstebro kommuner + lodsejere ved Husby sø, samt Ravnhøj consult,
- Berette om projektet i medierne
- Hovedformålet med projektet er at forbedre ynglesuccesen for den sjældne og spændende Sortterne på de 2 lokaliteter, så ynglebestanden over de kommende år stiger til minimum 10 ynglepar i stedet for at den helt forsvinder fra det vestjyske.
- Fokus på art og lokaliteter inklusiv struktureret overvågning kan måske tilvejebringe viden, som også kan begunstige andre arter i området og andre steder i landet.
- Vil tilstræbe at afholde en tur i området med fokus på Sortterne i projekt år 2 og 3.

Projektområder:

Lokalitetsbeskrivelse:

Vest Stadil fjord:

Sortterne yngede før afvandingen i 1955 ved Vest Stadil fjord, men rykkede tilbage til sit gamle område i sluthalvfemserne, da området blev naturgenoprettet og siden har den næsten hvert år ynglet på lokaliteten.

Novana har som nævnt hvert år foretaget en vurdering af antal par/fugle en eller to gange pr. sæson og desuden er der en del iagttagelser i DOF-basen, men der har ikke været foretaget mere målrettet overvågning af bestanden.

Vurderingen ud fra ovennævnte er, at ynglebestanden i perioden 2004 – 2017 har ligget mellem 0 (2012) og 7 par (2008+2016), mens ungeproduktionen har ligget mellem 0 (2009, 2012, 2015) og max. 5 unger pr. år (2011 + 2014).

Sortternens forekomst ved VSF har været ret stabilt og max. antal iagttagelser af fugle i yngletiden de enkelte år har ligget i intervallet mellem 8 (2006) og 18 (2007 + 2013), dog skal siges at i 2006 og 2010 blev der i august måned iagttaget henholdsvis 25 og 34 individer, men det er fugle fra

andre lokaliteter, som har besøgt Vest Stadil fjord for at fouragere og tanke op.

Ynglepar: Vest Stadil fjord 2004 – 2017:

2004	2005	2006	2007	2008
6	6	6	3	6
2009	2010	2011	2012	2013
2	2	1	0	4
2014	2015	2016	2017	2018
0 – 3	0 – 1	7	4	-

Husby sø/ Nørresø:

Husby sø og Nørresø er to ret store vestjyske søer på tilsammen 282 hektar. som ligger op og ned ad hinanden, idet der er knap 200 meter mellem dem og de forbindes af et vandløb og tillige går kommunegrænsen også mellem dem, hvor Husby sø ligger i Holstebro kommune og Nørresø i Ringkøbing-Skjern kommune.

Da Vest Stadil fjord midt i 50'erne blev afvandet er det sandsynligvis bestanden herfra, som af nød måtte flytte lidt nord på og slå sig ned ved de to søer i stedet.

Bestanden har svinget over årene og har nok de fleste år i 80'erne og 90'erne ligget mellem 10 og 20 par, men efter naturgenopretningen hvor de rykkede ned i Vest Stadil fjord igen har de ikke ynglet ved søerne hvert år, men er dog registreret ynglende i 10 af årene i perioden 2000 – 2017, med op til 8 par (2001 + 2011). Max. antal fugle registreret i dofbasen i perioden 2004 til 2017 er 12 fugle (2015)

Ynglebestand: Husby sø 2004 – 2017:

2004	2005	2006	2007	2008
-	-	-	1	1
2009	2010	2011	2012	2013
2	1	5 – 8	2	0
2014	2015	2016	2017	2018
0	4 - 6	0	0	-

Kan der gøres noget – Vi forsøger!

Naturstyrelsen Vestjylland og DOF-Vestjylland samarbejder om flere projekter, samt vi afholder et årligt dialogmøde med skovdistriktet, som varetager drift og tiltag på statens arealer i Vestjylland og her har vi ved flere lejligheder drøftet hvad der eventuelt kunne gøres for den sjældne og specialiserede Sortterne, som er en ansvarsart, kategoriseret som bilag 1 ifølge EU's fuglebeskyttelses direktiv, samt på den danske rødliste.

I 2017 blev vi kontaktet af Ravnhøj consult, som har arbejdet med arten ved grænsen, bl.a. med udlægning af redeflåder efter tysk / hollandsk forbillede for at hjælpe arten til at få en højere ynglesucces.

Vi kom lidt for sent i gang sidste år, men hen over det tidlige forår 2018 er der arbejdet intenst på, at få et samarbejdsprojekt op at stå og det er så glædeligvis lykkedes, idet Naturstyrelsen, Vestjylland, Holstebro og Ringkøbing/Skjern kommuner, samt DOF-Vestjylland har strikket et projekt sammen, som blev rullet ud 17. april med udlægning af 20 rede flåder til Sortterne i henholdsvis Vest Stadil fjord og Husby sø, hvor tillige Ravnhøj consult ved Jesper Tofft hjalp til og instruerede os i udlægning og rigning af flåderne. 8 maj blev yderligere 14 rede flåder udlagt i den nordlige del af Vest Stadil fjord, samt ved Nørresø.

Sortterneprojektet skal køre i 3 år og er strikket sammen således at Naturstyrelsen har investeret i et antal flåder til Vest Stadil fjord, Husby sø ligger i Holstebro kommune og flåderne her, har de så stået for, mens dem i Nørresø, som ligger i Ringkøbing-Skjern kommune er deres andel. DOF-Vestjyllands ansvar er så at lægge rede flåderne ud om foråret og tage dem ind i august/september og samtidig gennemføre en standardiseret overvågning af rede flåderne, hvilket vil sige at vi skal holde øje med om de bliver brugt, tælle antal fugle og ellers holde øje med Sortternernes færden i projektområdet og ligeså informere offentligheden om projektet og resultaterne og eventuelt i projekt år 2 eller 3 arrangere en tur i området med fokus på Sortterne.

Aktørerne er meget spændte på om udsætningen af rede flåderne kommer til at give resultater og er derfor meget interesseret i at alle, som besøger området i årene 2018 – 2020, vil hjælpe med til at holde ekstra øje med Sortternernes færden og projektet opfordrer derfor til, at alle observationer i projektområderne bliver tastet i DOF-basen, samt en opfordring til at "Geo lokalisere" iagttagelserne.

Udlægning af flåder

De første Sortterner er i perioden fra 2004 til 2018 ankommet til Vest Stadil fjord fra vinterkvarteret mellem 1. og 14. maj, dog er der kun ét år hvor de er set før 5. maj. I 2018 var første registrering af 1 – 2 fugle den 10. maj.

Disse datoer er således vigtige i forhold til udlægning af rede-flåder og derfor blev det aftalt at Sortterneprojekt-holdet skulle mødes den 19. april tidlig formiddag ved Bjerg-Thomsens jagthytte ved Vest Stadil fjord. Henning Bo, Lars + Lars, samt en fotograf + Jesper Tofft.

Efter kaffe og rundstykker startede udlægning af rede-flåderne, som Jesper havde medbragt fra det sønderjyske. Jesper, som er med i et tilsvarende projekt i grænselandet syd for Tønder, instruerede os i hvordan flåderne skal fæstnes med en mursten og en snor,

samt at der skal formes en rede af mudder og plantedele på de enkelte flåder, som Sortterneerne efterfølgende kan bygge og forme, som de lyster.

Herefter blev der udlagt 12 flåder i Mellemdyb, Vest Stadil fjord på cirka 40 – 50 cm. dybde.

Efter seancen ved Vest Stadil fjord gik turen til Husby sø i Holstebro kommune, hvor yderligere 10 rede-flåder til Sortterne blev sat i søen!

Den 8. maj blev der lagt 8 flåder ud i Nordre dyb ved Vest Stadil fjord

og samme dag blev 10 flåder, sejlet ud i Nørresø i Ringkøbing-Skjern kommune, hvor vi grundet ret bløde bundforhold blev nødt til at investere i endnu en flåde til os selv af sikkerheds grunde.

Overvågning af Sortterner ved Vest Stadil Fjord, Husby og Nørre søer - 2018

Metode og dækning:

- 1) Vest Stadil Fjord (Mellemdyb og Nordre Dyb), hvor der ynglede sortterne blev dækket én gang i hver 10-dages-periode fra midten af maj til midten af juli. Derudover var der mange observationer fra andre fuglekiggere. Observationerne var indtastet i DOFBasen.
- 2) Husby og Nørre søer blev dækket én gang i hver 10-dages periode i perioden fra midten af maj til slutningen af juni

Resultater fra Husby og Nørre søer:

Eneste observation fra Husby Sø blev den 6. maj med 4-6 fugle. Fra Nørresø var der ingen observationer i 2018.

Resultater fra Vest Stadil Fjord:

Der sås ingen sortterner ved Nordre Dyb.

Den første sortterne i Mellemdyb sås 10/5. Herefter sås i perioden 12-24/5 2-4 fugle hovedsageligt ved yngleområdet, hvor redeflåderne også var udlagte (se kort). Flere gange var der dog 7 fugle. Da de fouragerede meget omkring redeflåderne var det oplagt at de forsøgte at yngle. Desværre havde vi fra diget og fugleskjulet svært ved at se både redeflåder og fugle. Fuglene så dog ikke ud til at benytte redeflåderne. Den 30/6 sås igen 7 fugle.

Her nogle kommentarer fra DOFBasen:

Fra 24/6: fouragerende og muligvis fodrende, da min. 1 el. 2 af Sortterne landede præcis samme sted flere gange og efter kort tid fløj den igen, men man kunne ikke se hvad den/de foretog sig.

Fra 30/6: Måske kun 2 i fuld sommerdragt, ellers overgangsdragt hos de øvrige. Svære at se ved redestedet pga. for høj vegetation - så kun én stå på en ø, ingen redeflåder set. En sås flyvende med føde i et stykke tid inden den gik ned ved redestedet. Tror der yngler mindst 4 par (måske op

til 7). Stadig 5 hætttemåger ved redestedet, som ser ret lavvandet ud, så det er måske et spørgsmål om tid før *ræven* opdager det.

Desværre har det ikke været muligt at finde nogen, som har taget foto af Sortterneerne ved Vest Stadil fjord i 2018, så her ligger en opgave næste år! Dette foto er venligst udlånt af Finn Bro, Ringkøbing, som er fra lokaliteten og taget i 2011.

Den 10/7 havde fuglene forladt redestedet, og 15 fugle sås raste i den vestlige del af Mellemdyb. Blandt disse sås ingen juvenile fugle, så vi formoder, at ynglen var gået tabt. Det varme vejr fra maj og frem til juli gav lave vandstande, hvorved eventuelle 4-benede prædatorer havde let adgang til ynglestedet. Det var ærgerligt, for ungerne har sikkert været halvstore. Vi tror ikke at alle 15 fugle har ynglet – nogle trækfugle kan sagtens være dukket op.

I slutningen af juli sås med sikkerhed op til 3 juvenile fugle, hvilket kan antyde, at nogle fugle måske alligevel havde succes, men helt sikre kan vi ikke være. Sidste fugl i efteråret blev 13/9 1.

I Vejlerne var der også udsat redeflåder, men disse blev ikke benyttet. Der kom heller ingen unge sortterne på vingerne (oplyst af Henrik Haaning Nielsen).

Manual for overvågning

af Jesper Tofft

- Ca. 20. -25. maj: stederne tjekkes for kurtiserende/rugende fugle, og disse registreres. Samtidig ses, om der er tegn på kolonidannelse andre steder i områderne. Bemærk, at der også kan være enkeltrugende par.
- Ca. 10. juni: redestederne tjekkes for tegn på unger og fodring. Forældrefugle er nu meget mere aggressive end under rugning, hvor man ofte kan komme ret tæt på uden den store reaktion. Er rugende par fra maj nu forsvundet, er det sandsynligt, at de begynder forfra et andet sted....
- Herefter bør redestederne – så vidt muligt - følges hver 8.-10. dag for at se hvad der sker. Er fuglene forsvundet fra området, så må man se om de kan findes et andet sted – de skriger meget i koloniområdet. Og i det flade land burde det være muligt at genfinde dem.
- Hvis der ikke sker kiks som prædation eller dårligt vejr, bør de første unger fra 1. æglægning være flyvefærdige omkring d. 1. juli. Omlægning sker i Sønderjylland indtil ca. 25.6., så man skal være opmærksom på dette, og sørge for at få koordineret overvågning ved ferie etc., da det vil være ærgerligt, hvis vi ikke får nogenlunde klare resultater af ynglesæsonen – også hvis ternerne yngler i naturlige redebiotoper, da ynglesuccesen synes at være afgørende for at bestanden ikke uddør. Ved omlæg omkring d. 20.6. vil unger være flyveklare ca. 10.8. Regn med 6½ uge fra første æg til flyvefærdig alder på ungen.
- For at opnå en så god forståelse af ternernes trivsel og udnyttelse af områderne, vil det være en god idé, at notere hvor de henter deres føde – især i ungeperioden. Dette kan variere alt efter hvor der aktuelt er attraktiv føde.
- Husk at resterende flåder bør lægges ud inden d. 5. maj.

Indsamling af flåder

Desværre blev projekt rede-flåderne ikke brugt til at yngle på i denne sæson, dog blev de anvendt til rast og hvil, af eksempelvis Hættemåger, som blev set stå eller rastende på flåderne ved flere lejligheder.

Vejrliget i det mørke halvår vil tage hårdt på flåderne og derfor skal de indsamles for vinteren, hvilket blev gjort 6. september, hvor ynglesæsonen jo er helt ovre for denne gang.

Grundet den varme og tørre sommer var det meget nemt at indsamle rede-flåderne ved Vest Stadil fjord, idet vandfladen her har trukket sig rigtig meget tilbage og samtlige lå derfor for på jorden i mudder eller helt uden vand omkring sig og det var lidt heldigt, at ingen var blevet trådt i stykker af kreaturer.

På flere af flåderne var der vokset planter op på, mens det mudder, som vi lagde på i april maj til udformning af rede lå stadig på flere af flåderne, på trods af sommerens vind og vejr og alle flåder blev fundet og indsamlet igen.

Afrunding - konklusioner og planer i 2019

- Vi fik udlagt de indkøbte sortterne-redeflåder i Mellemdyb og Nordre dyb, Vest Stadil fjord, Husby og Nørresø
- Der blev ikke set Sortterner ved Nørresø og kun en enkelt iagttagelse ved Husby sø i 2018.
- 7 fugle blev set i yngleperioden, hvor de havde reder tæt på de udlagte flåder i Mellemdyb, men de ynglede ikke på dem.
- Sortternerne ca. 4 par - ynglede i en mindre koloni af Hættemåger, hvilket er vigtigt, da Hættemåger er gode til at jage eventuelle fjender væk
- Maximum antal fugle – 15, ved Vest Stadil fjord fra 10.7. – 5.8.
- Ynglesucces? Der blev fodret frem til månedsskiftet juni/juli, men grundet den tørre sommer var vandet næsten helt forsvundet ved kolonien og derved også nemmere for ræv, mårhund etc. at gøre skade. Men op til 3 juvenile fugle set i slutningen af juli.
- Vi fik indsamlet samtlige flåder, fik skyllet dem og deponeret i NST-Vestjyllands garage i Husby, så de er klar til den nye sæson 2019!
- Evt. udlægning af flåderne ved Husby sø et nyt sted og måske inddrage lokale interessenter.
- Da der i specielt i august og september måned er set adskillige Sortterner i Skjern enge (op til 5 ad og 6 1K fugle) kunne det være interessant evt. at lægge nogle af flåderne ud her også.
- Vi skal have fundet en løsning, så vi kan komme lidt tættere på Sortternernes rede sted, så vi kan få mere sikre iagttagelser og observationer af, hvad de foretager sig!
- Vi skal have afholdt et fælles møde i begyndelsen af 2019, måske første halvdel af februar?